

TANULMÁNYOK

ERDŐ Péter

BELSŐ FÓRUM ÉS KÜLSŐ FÓRUM A KÁNONJOGBAN (Alapvető kérdések)*

I. A PROBLÉMA; II. A BELSŐ ÉS KÜLSŐ FÓRUM MEGKÜLÖNBÖZTETÉSÉNEK HELYZETEI: 1. *A belső és külső fórum megkülönböztetésének vagy szembeállításának kritériumai az Egyházi Törvénykönyvben*, 2. *A törvény kötelező ereje a két fórumon*, 3. *A közigazgatási intézkedések hatása belső fórumon és külső fórumon*: a. Általános megjegyzések, b. Felmentések a házassági akadályok és a kánoni forma alól, c. Szabálytalanságok és más akadályok az egyházi rend szentségének felvételét és gyakorlását illetően, d. A cenzúrák elengedése szentségi és nem szentségi belső fórumon, 4. *A bírói hatalom gyakorlása a két fórumon*, 5. *Szoros értelemben vett kormányzati hatalom gyakorlásával nem járó jogselekmények és hatásaik külső és belső fórumon*; III. KÖVETKEZTETÉSEK.

I. A PROBLÉMA

Mielőtt a belső és a külső fórum konkrét jelentését bemutatnánk a hatályos kánonjogban, tisztáznunk kell egy alapvető helyzetet, amely az Egyház sajátos tevékenységét gyökerében jellemzi. Az Egyház, amely „Krisztusban mintegy szentsége, vagyis jele és eszköze az egész emberi nem bensőséges egységének Istennel” (LG 1), látható és ugyanakkor láthatatlan valóság. Ezért tanítja a II. Vatikáni Zsinat: „Krisztus, az egyetlen közvetítő, Egyházát, mely a hit, a remény és a szeretet közössége, ezen a földön úgy alapította meg, mint látható szervezetet; szünet nélkül fenntartja azt, és általa árasztja ki mindenkire az igazságot és a kegyelmet. A hierarchikus szervekkel rendelkező társaság és Krisztus misztikus teste, a látható gyülekezet és a lelki közösség, a földi Egyház és a mennyei javakban bővelkedő Egyház nem tekinthetők két külön valóságnak, hanem egyetlen összetett valóságot alkotnak, amely emberi és isteni elemből áll” (LG 8a)¹. Mikor az Egyház egyes jogintézményei a szentségi életre vonatkoznak, gyakran megtörténik, hogy az Egyháznak mint földi és látható közösségnek is számolnia kell a kegyelem rendjében működő valóságoknak a jelenlétével, amelyek azonban rejtve maradnak ezen a földön az ember érzéki tapasztalása számára. Az Egyházban nagyon fontos köz-

* A kutatást az MTA támogatta a Magyar Tudományos Akadémia és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Liturgiatudományi Kutatócsoportjában folytatott munka keretében. A tanulmány az OTKA T 049577. sz. kutatóprogram részeként készült.

¹ Vö. XII. PIUS, Enc. *Mystici Corporis*, 29-06-1943: AAS 35 (1943) 221kk; UA., Enc. *Humani generis*, 1950. XII. 8: AAS 42 (1950) 571.

érdeknek számít, hogy minden hívő valódi állapotát társadalmilag és nyilvánosan is elismerjék, és aszerint kezeljék őket, hiszen az Egyház külső jele így felelhet meg legpontosabban a belső, kegyelmi valóságnak, és így lehet az Egyház tanúsága és szentségi hatékonysága a legerőteljesebb a világ üdvössége érdekében. Ugyanakkor tudatában kell lennünk annak, hogy tökéletes és teljes egybeesést e kettő, vagyis a társadalmi szinten megjelenő állapot és a belső, kegyelmi valóság között, emberi eszközökkel nem lehet garantálni.

A fórum fogalma a kánonjogban igen régi kategória. Már a római jogban nyilvános helyet jelentett, ahol jogügyleteket intéztek. Az Egyházban is jelenti a fórum a bíraskodás helyét. A skolasztikus kor teológusai a lelkiismeret fórumáról és bűnbánati fórumról is beszéltek. Mivel a gyóntató pap szerepe egyben bírói szerep is – ahogy klasszikusan fogalmazza a Trentói Zsinat² – logikusnak tűnt, hogy fórumról beszéljenek a bűnök megbocsátása tekintetében is. A Trentói Zsinat után elterjedt a belső fórum és a külső fórum megkülönböztetése, egy olyan megkülönböztetés, amely bizonyos mértékig zavarba hozhatja azokat a jogászokat, akik a világi joggal foglalkoznak.

A Trentói Zsinat utáni kánonjogban igyekeztek megkülönböztetni a belső fórumot, melyet a lelkiismeret fórumával azonosítottak, és a külső fórumot. Az 1917-es Codexben szem előtt tartottak „egy külső fórumon működő hatalmat és egy másikat, mely belső fórumon, vagyis a lelkiismeret fórumán működik (1917-es CIC 196. k.)”. Ugyanennek a régi Codexnek a 202. kánonja szerint „a joghatósági hatalomnak a cselekménye akár rendes, akár delegált hatalomról van szó, ha külső fórumon végezték, érvényes a belső fórumon is, de nem fordítva” (1. §). Mindebből világos, hogy a fórum szó jelölte és jelenti ma is a kánonjogban azt a helyet, ahol a joghatóságot gyakorolják, vagyis magát a bíróságot, ahogyan például a *De foro competenti* címben (CIC tac. 1404, tac. 1671; vö. pl. 1407. k. 3. §: „*Actor sequitur forum partis conventae*” stb.), de jelenti – kiterjedtebb értelemben – a bírói hatalmat is³. Sajátosabb értelemben a hatalom vagy az illetékesség területét jelöli (vö. 1716. k. 1. §: „*ut vim habeat in foro canonico*” stb.). Ebben az értelemben beszélnek *forum civile*-ről is (1288. k., 1675. k. 1. §, 1692. k. 2-3. §). A hatalom gyakorlásának ez a síkja mindenképp a bírói hatalom gyakorlásának területe (vö. 1288. k., 1675. k. 1. §)⁴, de jelentheti a végrehajtói hatalom gyakorlásának területét is (vö. 37. k.: „*Actus administrativus, qui forum externum respicit*”; vö. 74. k., 130. k., 1081. k., stb.⁵).

Ennek a terminológiának az alapján a hagyományos kánonjogtudomány a belső fórum cselekményeit gyakran úgy tekintette, mint olyan cselekményeket, ame-

² *Conc. Trid.*, Sess. XIV. *De poenit.* c. 2. 5, can. 9: DS 1671, 1679, 1609; vö. *Communicationes* 10 (1978) 50.

³ Vö. NAZ, R., *For*, in *Dictionnaire de Droit Canonique*, V. Paris 1953. 871-873.

⁴ Vö. MAY, G., *Forum*, in HAERING, S. – SCHMITZ, H. (Hrsg.), *Lexikon des Kirchenrechts* (Lexikon für Theologie und Kirche kompakt), Freiburg im Breisgau 2004. 302.

⁵ A külső fórumot gyakran említik ebben az értelemben – vö. OCHOA, X., *Index verborum ac locutionum Codicis Iuris Canonici*, Roma 1983. 183.

lyeknek fő célja a lelki hasznosság, mégpedig a hívők személyes haszna, és „ezért Istennel való kapcsolataikat szabályozniak nem pedig a közösséghez fűződő kapcsolataikat (...) erkölcsi jellegűek lennének, nem jogi jellegűek”⁶. Eszerint a felfogás szerint a külső, sőt nyilvános cselekmények „a köz hasznára vonatkoznának és a közösségnek mint olyannak a javára (...), olyan cselekmények lennének, amelyek a joghatósági hatalomból fakadnak, vagyis igazi jogcselekmények (sőt intézkedések), melyek a külső fórumra tartoznak”⁷.

A két fórum közötti lehetséges feszültség miatt, szükségesnek látszott a két terület közelítése, hogy a jog és a lelkiismeret – legalábbis a jól informált lelkiismeret! – ne legyenek ellentétben egymással az Egyházon belül. Ez az erőfeszítés összekapcsolódott a kánonjog világosabb teológiai megalapozásának igyekezetével. Ez a célkitűzés elvként jelenik meg a kánonjogi Codex átdolgozásának irányelvei között is. Az 1967-es Püspöki Szinóduson jóváhagyott elvek közül a második így hangzik: „*fori externi et interni optima coordinatio in Codice Iuris Canonici existat oportet, ut quilibet conflictus inter utrumque vel dispareat vel ad minimum reducatur. Quod in iure sacramentali et in iure poenali peculiariter curandum est*”⁸.

Jelen tanulmányunkban a következő kérdésekre keressük a választ:

- 1) Melyek azok a helyzetek a kánonjogban, amelyekben a két fórum különbözik vagy feszültségben áll?
- 2) Jogi természetű-e a belső fórum az Egyházban, és ha igen, milyen értelemben?
- 3) Szükséges-e teológiailag a két fórum megkülönböztetése az Egyházban, és mi ennek a megkülönböztetésnek a teológiai értéke?

II. A BELSŐ ÉS KÜLSŐ FÓRUM MEGKÜLÖNBÖZTETÉSÉNEK HELYZETEI

1. A belső és külső fórum megkülönböztetésének vagy szembeállításának kritériumai az Egyházi Törvénykönyvben

A kánonjog területén belül a belső és a külső fórum mindenképp előtérbe ugyanannak a kormányzati hatalomnak két működési (hatékonysági) területet jelenti (130. k., 144. k. 1. §). A különbség tehát nem annak a hatalomnak a természetében van, amelyet az egyik, illetve a másik fórumon gyakorolnak, hanem csakis abban a módban, ahogyan ugyanazt a hatalmat gyakorolják. Az Egyházi Törvénykönyv nem beszél már „lelkiismereti fórumról”, hanem csak belső fórumról. A Keleti Egyházak Kánonjainak Codexe ugyanezt a terminológiát alkalmazza, és nem szól már a lelkiismereti fórumról⁹. Tehát nem létezik kétféle kormányzati hatalom a két

⁶ URRUTIA, F.J., *Foro giuridico (Forum iuridicum)*, in CORRAL SALVADOR, C. – DE PAOLIS, V. – GHIRLANDA, G. (a cura di), *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, Cinisello Balsamo 1993. 536.

⁷ Uo.

⁸ *Communicationes* 2 (1969) 79.

⁹ ŽUŽEK, I., *Index analyticus Codicis Canonum Ecclesiarum Orientalium (Canonica 2)*, Roma 1992. 65, 138-139.

fórum számára, hanem ugyanazt a hatalmat lehet gyakorolni akár külső, akár belső fórumon. A Katolikus Egyház hatályos törvénykönyveiben nem találunk semmilyen utalást a két fórum megkülönböztetésére aszerint, hogy közhasznú vagy magánérdeket szolgáló területek lennének. Az Egyházban ugyanis a legnagyobb közérdek a lelkek üdvössége, amely azonban nem csupán az egyéni lelkiállapotról vonatkozik, hanem az Egyház szakramentális jelének hitelességére és hatékonyságára is, hiszen az Egyház látható társaság és az üdvösség jele a világ számára¹⁰. A két fórum, úgy tűnik, csak a hatalom gyakorlásának módjában különbözik egymástól. A külső és a belső fórumon való hatalomgyakorlás egyes jellegzetességeiről az alábbiakban szólunk.

A Pius-Benedek-féle Codexben két különböző kritériumot alkalmaztak a nyilvános cselekmények és a nem nyilvános, vagy rejtett cselekmények megkülönböztetésére. Az egyik a bizonyítás lehetőségét tartotta szem előtt külső fórumon (vö. 1917-es CIC 1037. k.), a másik viszont csakis a közismertség vagy a közismertté válás veszélyének tényét vette figyelembe (vö. 1917-es CIC 2197. k.). Egyes kánonok megelégedtek ennek a második feltételnek a hiányával ahhoz, hogy rejtett esetről beszélhessenek (vö. 1917-es CIC 1045. k., 1046. k.), amely azután a belső fórumra tartozott legalábbis bizonyos jogi hatások tekintetében¹¹.

A hatályos kánonjogban egy általános különbség lehet az, hogy azok az intézkedések vagy jogcselekmények, amelyek a külső fórumra vonatkoznak, nyilvánosak, vagyis nyilvánosan végzik őket, illetve olyan módon, hogy legyenek róla megismerhető bizonyítékok a közösség számára (vö. 37. k., 1074. k., 1081. k., 1082. k., 1123. k., 1126. k., 1145. k. 3. §, 1319. k. 1. §, 1340. k. 1. §, 1361. k. 2. §, 1732. k.). A belső fórumon viszont a cselekmények és a hatalom gyakorlása nem nyilvános. Ez a nem nyilvános jelleg azt jelenti, hogy a hatalmat úgy gyakorolják, vagy a cselekményt úgy végzik, „hogy nincsenek róla a közösség számára hozzáférhető törvényes bizonyítékok, amelyek a kiváltott hatásokat tanúsítják; így ezek hatások rejtve maradnak, nem ellenőrizhetők és nem ismerhetők meg a közösségben” (vö. pl. 1082. k.)¹². Egy olyan tény, amelyről mindenki azt hiszi, hogy nem bizonyítható, alapjául szolgálhat egy közigazgatási intézkedésnek a belső fórumon (pl. egy felmentésnek a rejtett házassági akadály alól). Ha ez a tény később nyilvánossá válik, mert bizonyítékok merülnek fel a létezéséről, akkor a belső fórumon megadott felmentés a külső fórum számára is kifejti hatásait.

Egyesek az Egyházi Törvénykönyv 130. kánonjából kiindulva azt hangsúlyozzák, hogy a kormányzati hatalmat jellegénél fogva külső fórumon gyakorolják. Mindenesetre azok, akiknek kormányzati hatalmuk van a külső fórumra, ezzel a

¹⁰ ERDŐ, P., *Salus Animarum: Suprema Lex. La funzione dei riferimenti alla salvezza delle anime nei due Codici della Chiesa cattolica*, in *Ius Ecclesiarum vehiculum caritatis* (Atti del simposio internazionale per il decennale dell'entrata in vigore del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium Città del Vaticano, 19-23 novembre 2001), Città del Vaticano 2004. 573-585.

¹¹ NAVARRETE, U., *Conflictus inter forum internum et externum in matrimonio*, in UA., *Investigationes theologico-canonicæ* (PUG), Roma 1978. 335-336 = UA., *Quaedam problemata actualia de matrimonio*, Romae 1980.³ 481.

¹² URRUTIA, *Foro giuridico*, 537.

hatalommal rendelkeznek a belső fórum számára is, és gyakorolhatják azt csak belső fórumra nézve is (vö. 1079. k. 1-2. §§, 1081. k., 566. k. 2. §, 596. k. 2. §). Ugyanez a 130. kánon hozzáfűzi azonban, hogy léteznek esetek, amikor ugyanazt a hatalmat csak a belső fórumra nézve gyakorolják. Ebből a tényből fakad az a lehetőség, hogy különbség vagy ellentét merüljön fel egyes esetekben a két fórum között. Ezért létezhetnek vélelmek egy tény vagy egy jogi helyzet mellett, amely a valóságban nem létezik, de nem létezésének okait külsőleg nem lehet bizonyítani. A különbségnek ezt a lehetőségét általános formában elismeri a 124. kánon 2. §-a: „a külső elemei tekintetében megfelelően végzett jogcselekményről az a vélelem, hogy érvényes”.

2. A törvény kötelező ereje a két fórumon

Nem csupán az isteni törvény, hanem az egyházi, emberi törvény is, amelyet kelően kihirdetett az illetékes egyházi hatóság, kötelez mind a külső, mind pedig a belső fórumon. Sőt az Egyházban a törvényekből fakadó kötelezettség egyúttal morális jellegű kötelezettség is¹³. A püspökök ugyanis, mint a II. Vatikáni Zsinat tanítja (LG 27a), „úgy kormányozzák a rájuk bízott részegyházakat, mint Krisztus helyettesei és megbízottai, tanáccsal, meggyőzéssel, példával, de tekintéllyel és szent hatalommal is, amellyel azonban csakis azért élnek, hogy nyájuknak épülésére szolgáljanak igazságban és szentségben (...); ennél a hatalomnál fogva a püspököknek szent joga és kötelessége az Úr előtt, hogy törvényeket adjanak alárendeltjeiknek”¹⁴. Ezért rendeli el a 212. kánon 1. §-a: „a hívők felelősségük tudatában kötelesek keresztény engedelmességgel követni, amit a szent pásztorok mint Krisztus képviselői a hit tanítómestereiként előadnak vagy az Egyház vezetőiként elrendelnek”.

A törvény fogalma a kánonjogban magában foglalja a kihirdetést is (7. k.: „a törvény akkor keletkezik, amikor kihirdetik”). A kihirdetés pedig nyilvános cselekmény, mely által a törvényhozó kijelenti a saját kötelező akaratát a közösség felé. Bár a törvény léte nyilvános tény, kötelező ereje és a belőle fakadó kötelezettség nem esik mindig egybe a törvény létevel. Elég itt utalnunk a *vacatio legis*, vagyis a törvény szünetelése általános lehetőségére (8. k. 1-2. §§). Vannak azonban olyan tények vagy körülmények, amelyek a személyt mentesítik a kötelezettség alól, például az értelem elégséges használatának hiánya (11. k.) vagy a törvény teljesítésének lehetetlensége a konkrét esetben. Ezt a szituációt már Justinianus *Digestájának* Reguláiban is szem előtt tartották (*impossibilia nulla obligatio est*)¹⁵, de számoltak vele azokban a regulákban is, amelyeket a VIII.

¹³ Vö. pl. CENALMOR, D., *Commentary can. 212*, in MARZOA, A. – MIRAS, J. – RODRÍGUEZ-OCAÑA, R. (ed.), *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law*, II/1, Montreal-Chicago 2004. 66: „the obligation, not only moral, but also juridical, to obey the Hierarchy”. PREE, H., *Die Ausübung der Leitungsvollmacht*, in LISTL, J. – SCHMITZ, H. (Hrsg.), *Handbuch des Katholischen Kirchenrechts*, Regensburg 1999.² 157: „Öffentlich gesetzte Rechtsakte verpflichtet nicht nur äußerlich, sondern grundsätzlich auch im Gewissen”.

¹⁴ Vö. még VI. PIUS, *Const. Auctorem fidei*, 1794. VIII. 28, nr. 4-5: DS 2604-2605.

¹⁵ Dig. 50. 17. 185.

Bonifác pápa által kiadott *Liber Sextus* elnevezésű dekretális gyűjtemény tartalmaz („*nemo potest ad impossibile obligari*”)¹⁶. Ha a törvényben leírt tényállás nem valósul meg egy konkrét esetben valamilyen rejtett tény miatt, miközben a vélelem az, hogy az eset megfelel a törvényben leírtaknak, feszültség keletkezik. Ez a feszültség azonban nem a jogi valóság és az erkölcsi rendben lévő valóság között áll fenn, hiszen az objektív valóság egyetlen. Sokkal inkább arról beszélhetünk, hogy feszültség áll fenn egy vélelmezett valóság között, amelyet a külső fórumon úgy kell kezelnünk, mintha igaz volna, és az objektív valóság között, amelyet azonban nem tudunk bizonyítani, vagy amely még nyilvános bizonyítást nem nyert. Ha például egy személy csak 17 éves, de téves anyakönyvezés miatt úgy tűnik, hogy már nagykorú, nem mondhatjuk, hogy ő jogilag kötelezve van azoknak a törvényeknek a megtartására, amelyek a nagykorúakat kötelezik, de morálisan nem köteles rá. Az ilyen személy sem jogilag, sem morálisan nem köteles erre, de külső fórumon egy téves közokirat alapján úgy tekintik őt, mintha kötelezve volna rá. Mind a közérdek, mind a magánérdek azt kívánja, hogy mindenkit úgy kezeljenek a közösségben nyilvánosan is, amilyen a valódi állapota¹⁷.

A latin Egyház hatályos Codexe többek között elrendeli, hogy „a törvényt vagy a büntetést vagy a saját személyes tettünket vagy más közismert cselekedetét illető tudatlanságot vagy tévedést nem vélelmezzük; vélelmezzük viszont ugyanezt mások nem közismert tetteről, amíg csak az ellenkezője bizonyítást nem nyer” (15. k. 2. §). A büntető törvényekkel kapcsolatos tudatlanság például csökkentheti vagy megszüntetheti a büntethetőséget (vö. 1323. k. 2°, 1324. k. 9°, 1325. k.). De amint látjuk, ezen a területen vélelmekkel és bizonyítékokkal kell dolgoznunk. Egyéb-ként a szükséges bizonyítékok hiányában eltérés alakulhat ki a valódi beszámíthatóság és a vélelmezett beszámíthatóság között.

3. A közigazgatási intézkedések hatása belső fórumon és külső fórumon

a. Általános megjegyzések

Mint fentebb említettük, a végrehajtó hatalom gyakorlása általában külső fórumon történik, de hatása belső fórumon is érvényesül (130. k.). Vannak azonban olyan esetek, amikor ezt a hatalmat sajátosan csupán belső fórumon alkalmazzák. Amikor a hatóság a végrehajtó hatalom gyakorlása során egy cselekményt végez, amelynek külső fórumon is hatásai kell, hogy legyenek, írásban kell ezt tennie, hogy így bizonyítható legyen (37. k.). Ha egy kegyet egy személynek belső fórumon szóban adtak meg és nem írásban, előfordulhat, hogy a kegyvel való élés megütközést kelt a hívek körében. Ilyenkor az illetékes előljáró vagy más erre felhatalmazott személyek kérhetik a kegy elnyerésének bizonyítását a külső fórum

¹⁶ R. J. 6 in VI°.

¹⁷ Vö. pl. ERDŐ, P., *Teologia del diritto canonico. Un approccio storico-istituzionale* (Collana di Studi di diritto canonico ed ecclesiastico 17 – sezione canonistica), Torino 1996. 158-161, nrr. 166-170.

számára. Ebben az esetben az, aki a kegyet megkapta, köteles a bizonyítékokat előtárni (74. k.). Ebben a sajátos helyzetben úgy tűnik, hogy lehetséges a tanúbizonyítás is, és nem nélkülözhetetlen, hogy írásbeli dokumentummal történjék a bizonyítás. Itt tehát különböző kritériumokat találunk a kegy hatékonysága számára a két fórumon, de még a külső fórumon belül is megkülönböztethetünk két módot, ahogyan egy közigazgatási intézkedés hatásokat érhet el¹⁸. Az intézkedést adhatják közvetlenül a külső fórumra. Ilyenkor szükséges, hogy írott formában adják ki¹⁹. De adhatják a belső fórumra élőlőszóval is. Ilyenkor elegendő, hogy a cselekményt bizonyítsák valamilyen módon, hogy az hatásokat válthasson ki a külső fórumon is. A végrehajtó hatalom gyakorlásának csupán szentségi belső fórumon jelentkező hatásai azonban, például egy önmagától beállt cenzúra – mondjuk kiközösítés vagy egyházi tilalom – elengedése, nincsenek elismerve a külső fórumon. A külső fórumon való hatékonysághoz egy másik cselekményre van szükség az illetékes hatóság részéről (pl. a büntetésnek egy új elengedésére a külső fórum számára²⁰ – vö. 1357. k. 2. §).

b. Felmentések a házassági akadályok és a kánoni forma alól

Az 1079. kánon 3. §-a szerint halálveszélyben „a gyóntatónak felhatalmazása van felmentést adni a rejtett házassági akadályok alól belső fórumon, akár szentségi gyónásban, akár azon kívül”. Még ha az ilyen felmentés a személy objektív helyzetét rendezi is, és így megvan a valódi jogi és ontológiai hatása, hatásait külső fórumra nem ismerik el automatikusan²¹. Más esetekben, ha az Apostoli Penitenciária leirata másként nem rendelkezik, amikor egy rejtett házassági akadály alól felmentést engednek belső nem szentségi fórumra, ezt be kell írni egy könyvbe, melyet az egyházmegyei hivatal titkos levéltárában kell őrizni, és nem szükséges más felmentés belső fórumra, ha a rejtett akadály később nyilvánossá válik (1082. k.).

Az Apostoli Penitenciária ugyanis kegyosztó szék belső fórum számára. Más funkciói között (pl. a búcsúk terén) a Penitenciária ad meg „belső, szentségi vagy nem szentségi fórumon bizonyos feloldozásokat, átváltoztatásokat, orvoslásokat, büntetések elengedését és más kegyeket”²². Házassági kérdésekben a Penitenciária szerepkörei között kiemelkedik azoknak a házasságoknak az orvoslása, amelyek kánoni forma hiánya vagy esetleg valamilyen akadály miatt érvény-

¹⁸ Vö. Pl. CANOSA, J., *Commentary can. 74*, in MARZOA, A. – MIRAS, J. – RODRÍGUEZ-OCAÑA, R. (ed.), *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law*, I. Montreal-Chicago 2004. 617.

¹⁹ Egyesek szerint az intézkedés írásbeli átadása csak a megengedettséghez, de nem az érvényességhez szükséges (vö. 10. k., 59. k. 2. §, 1361. k. 2. §).

²⁰ URRUTIA, *Foro giuridico*, 538.

²¹ Vö. MAY, *Forum*, 303: „Die im inneren Bereich vorgenommene hoheitliche Handlung eines Trägers der Leitungsgewalt (...) entscheidet den Rechtsfall dem rechtlichen Sein nach wirksam. Doch werden die damit verbundenen Rechtswirkungen im äußeren Bereich regelmäßig nicht anerkannt, weil ihnen die (...) Öffentlichkeit fehlt. Darum kann sich die Notwendigkeit ergeben, für die im inneren Bereich bereits dem Sein nach geregelte Sache eine weitere Entscheidung im äußeren Bereich zu treffen“.

²² II. JÁNOS PÁL, *Const. Ap. Pastor Bonus*, 1988. VI. 28, Art. 118: AAS 80 (1988) 890.

telenek²³. Ilyen esetekben az érvénytelenség oka lehet rejtett akadály, amelyet nem lehetett bizonyítani külső fórumon, amely azonban létezett és semmissé tette a házasságot ontológiai és kánonjogi szempontból egyaránt. Egyes esetekben a semmisség ténye rejtett volt (a rejtett akadály miatt), de a törvényes formában végzett házasságkötés megalapozta külső fórumon az érvényesség vélelmét. Ezekben az esetekben az orvoslás, mely a tisztán egyházjogi akadály alól való felmentést is magában foglalja, feloldja a feszültséget az ontológiai valóság és a külső fórumon lévő vélelem között, és így valóban érvényessé teszi azt a házasságot, amelynek érvényességét külső fórumon azelőtt is vélelmezték. Hasonló az orvoslás hatása akkor is, amikor a házasság fennállását vélelmezték, de a forma nem volt érvényes egy rejtett (vagy legalább nyilvánosan ismeretlen) tény miatt. Ilyenek lehettek azok az esetek, amikor egy szélhámós papként mutatkozott be, és megtévesztette egy egész falu népét, s így esketett meg párokat anélkül, hogy felszentelt személy lett volna és a szükséges felhatalmazással rendelkezett volna. Az orvoslás ebben az esetben tartalmazta a kánoni forma alól való felmentést, és valóban érvényessé tette azokat a házasságokat, melyeket nyilvánosan érvényesnek tartottak korábban is.

Ami a szükséges beleegyezés hiánya miatt érvénytelen házasságokat illeti, a jog elismeri azt a lehetőséget, hogy egy házasságot érvényesnek tartsanak külső fórumon, de érvénytelen legyen a beleegyezés hiánya miatt. Ebben az esetben nincs ellentét külső és belső fórum között a hatalom gyakorlásának értelmében, hanem különbség van az egyházi társadalom szintjén elfogadott jogvélelem és az ontológiai valóság között. Amikor a beleegyezés hiányát külső fórumon nem lehet bizonyítani, a házasságot érvényesíteni lehet, ha az a fél, amelyik nem adta meg a beleegyezését, most magánúton és titokban megadja azt (1159. k. 2. §). Így rejtett volt a beleegyezés hiánya, rejtett volt a házasság semmissége és rejtett volt az utólagos érvényesítés is. De ennek az utolsó cselekménynek a hatásaként a házasság érvényessé vált, és az ontológiai helyzet fedésbe került a felek külső fórumon elismert jogi helyzetével. Ha viszont a beleegyezés hiányát bizonyítani lehet, akkor szükséges, hogy a beleegyezést a kánoni forma szerint adják meg (1159. k. 3. §). Felmerül a kérdés, mi történik, ha egy házasságot, amely csak az egyik fél beleegyezésének hiánya miatt volt érvénytelen, ugyanennek a félnek egy titkos beleegyezésével érvényesítenek, abban a hiszemben, hogy nincsenek bizonyítékok arra, hogy korábban a beleegyezés hiányzott, később azonban felmerül egy bizonyíték (pl. egy levél, melyből világosan kitűnik, hogy a házasság valamelyik lényegi tulajdonságát kizárták) a házasság érvénytelensége mellett? Ugyanezt a házasságot nem lehet kétszer érvényesíteni, azt kell tehát tartanunk, hogy a titkos érvényesítés érvényességéhez szükséges, hogy az a tény, amely miatt a házasság semmis volt, a legszorosabb értelemben rejtett legyen, vagyis hogy ne legyenek felismerhető bizonyítékai, és nemcsak az szükséges, hogy ezek a bizonyítékok pillanatnyilag nyilvánosan még ne legyenek ismertek. Így azt mondhatjuk, hogy az első érvényesítés (amelyet titokban végeztek) ebben az esetben érvénytelennek bi-

²³ Vö. GIROTTI, G. in PINTO, P.V. (a cura di), *Commento alla Pastor Bonus e alle norme sussidiarie della Curia Romana* (Studium Romanae Rotae, Corpus Iuris Canonici III), Città del Vaticano 2003. 170-171.

zonyult, mert később a titkosnak vélt tényről kiderült, hogy bizonyítható. Ez az eset mutatja, hogy még a belső fórumon végzett jogcselekmények sem befolyásolják mindig a dolgok ontológiai valóságát. Így új fényben jelenik meg a belső fórum természete is. Ez a fórum is az egyházi hatalom gyakorlásának területe, amelynek társadalmi dimenziója van még a titkos viszonylatokban is. A belső fórum is jogi fórum, és az emberi cselekvés akkor is, amikor erre a fórumra vonatkozik, alá van vetve a tévedés és más hiányosságok lehetőségének.

A gyökeres orvoslás és az utólagos érvényesítés fenti szabályozására tekintettel, úgy tűnik, hogy nincsenek valódi és nagy konfliktusok a belső és a külső fórum között, amelyek a tételes egyházi törvényből fakadnak. Más azonban a helyzet a házasságnak isteni jogi akadály miatti semmissége vagy a házasság valamely lényeges elemének vagy lényegi tulajdonságának hiánya, illetve a beleegyezés hiányossága miatti semmissége terén. Ha az érvénytelenséget külső fórumon nem lehet bizonyítani, valóban feszültség van a feleknek a társadalomban vélelmezett állapota és az objektív valóság között²⁴. Ez a feszültség általában (ha az isteni jogi akadály magától meg nem szűnt, vagy a beleegyezés hiányossága továbbra is fennáll) nem oldható meg a házasság utólagos érvényesítésével. A Katolikus Egyház hatályos törvényhozása mindent megtett, hogy csökkentse azoknak az eseteknek a számát, amelyekben a semmisség bizonyítása külső fórumon lehetetlen. Így az 1573. kánon megengedi, hogy egyetlen tanú vallomása teljes bizonyítékkal szolgáljon, ha minősített tanúról van szó, aki olyan dolgokról tanúskodik, amelyeket hivatalból végzett, vagy ha a dolgok és a személyek körülményei indokolják a tanúvallomás elfogadását. Ez utóbbi eset általában akkor valósul meg, amikor igen hiteltre méltó személyről van szó, amikor lehetetlen más, közvetlen tanúvallomásokat szerezni és amikor az egyetlen tanú állításai tökéletesen egybehangzanak a felek nyilatkozataival és más személyek megnyilatkozásaival, akiknek esetleg közvetett értesüléseik voltak az eseményekről, illetve amikor a vallomást megerősítik az általánosan elfogadott események vagy tények²⁵. Egy másik könnyítés a házasság semmisségének bizonyítása terén az a lehetőség, amelyet az 1536. kánon 2. §-a nyit meg. Ez a kánon elismeri a közérdeket, közjót érintő ügyekben is (és így házassági ügyekben is) a felek nyilatkozatainak bizonyító erejét, akár perbeli beismerések legyenek ezek, akár nem. Ezek a nyilatkozatok azonban teljes értékű bizonyítékká akkor válnak, ha más elemek is megerősítik őket (vö. 1679. k.)²⁶.

c. Szabálytalanságok és más akadályok az egyházi rend szentségének felvételét és gyakorlását illetően

Az egyházi rend szentségének felvételét és gyakorlását illető szabálytalanságok és más akadályok taxatív felsorolását találjuk az 1040-1049. kánonokban. Ezen szabálytalanságok és más akadályok kánoni fegyelme lényegesen módosult

²⁴ NAVARRETE, *Conflictus inter forum internum et externum*, 484.

²⁵ ZANETTI, E., *Commento al can. 1573*, in *Codice di Diritto Canonico commentato*, a cura della Redazione di Quaderni di diritto ecclesiale, Milano 2004.² 1219-1220.

²⁶ Uo. 1203. Vö. LÜDECKE, N., *Ehenichtigkeitserklärung aufgrund von Parteiaussagen gemäß c. 1679 CIC. Verständnis und Tragweite eines aktuellen Canons*, in ERDŐ, P. (Hrsg.), *Bonn – Budapest. Kanonistische Erträge einer Zusammenarbeit* (Forschungen zur Kirchenrechtswissenschaft 30), Würzburg 1998. 149-222.

az új Törvénykönyvben²⁷. Az akadály ugyanis olyan egyházi törvény, amely tiltja a szent rendek felvételét vagy gyakorlását. Tehát az akadály nem a pusztá körülmény, hanem a törvény, amely egy bizonyos tényállásra tekintettel tiltja a szent rend felvételét vagy gyakorlását. Ha az akadály örökös, vagyis ha egy megtörtént tény jogi hatása állandóan fennmarad, és nem szűnik meg automatikusan az adott körülmény megszűnésével, akkor szabálytalanságról beszélünk (1040. k.)²⁸. A szabálytalanság örökös jellege csak azt teszi lehetővé, hogy a tilalom az illetékes egyházi hatóság közvetlen beavatkozásával szűnjön meg, mégpedig a felmentés útján²⁹. Az akadály nem büntetés és ezért önállóan működik akkor is, amikor egy bűncselekményből fakad. Így a büntetés megszűnése nem törli el automatikusan a szabálytalanságot, mely a bűncselekményből következett. „A szabálytalanságok és akadályok nem tudása nem mentesít azok hatása alól” (1045. k.). Más a helyzet, amikor valaki tudatlanságból vagy az akarat más hiányosságánál fogva véletlenül nincs tudatában annak, hogy törvényt vagy parancsot szeg meg (1323. k. 2°). Ebben az esetben mentő körülményről van szó, tehát a tettes nem büntethető. Ha pedig a bűncselekmény sem valósul meg (a szándékosság hiánya miatt, vö. 1321. k. 1-2. §§), a belőle következő akadály sem áll be.

Egyes szabálytalanságok vagy akadályok alóli felmentés az Apostoli Szent-széknek van fenntartva: az illető témában illetékes központi hatóságoknak, ha külső fórumról van szó, vagy ha az ügy már bíróság elé került; az Apostoli Penitenciáriának, ha a belső fórumra vonatkoznak. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy mindig fenn van tartva az Apostoli Szent-széknek az emberölésből vagy az abortusz bűncselekményéből származó szabálytalanság, akár a szent rendek felvételét, akár azok gyakorlását illetően (1041. k. 4°; 1044. k. 1. § 3°). Ez utóbbi esetekben a felmentés fenn van tartva a Szent-széknek a rejtett esetekben is (vö. 1047. k. 2. § 2°, 3. §).

Sajátos feszültség fordulhat elő a két fórum között egyes rendkívül sürgős, rejtett esetekben. Ha ilyen esetekben nem lehet az ordináriushoz fordulni, vagy – amikor az 1041. kánon 3-4. pontjában említett szabálytalanságokról van szó – a Penitenciáriához, és ha súlyos kár vagy becsületvesztés fenyeget, „az akit a szabálytalanság gátol a szent rend gyakorlásában, gyakorolhatja azt, de megmarad a kötelessége, hogy mielőbb az ordináriushoz vagy a Penitenciáriához forduljon nevének elhallgatásával és gyóntatója útján” (1048. k.). Ilyen helyzetekben a klerikus, aki rejtett tény miatt szabálytalanságba esett, valóban szabálytalanná válik elvileg még a külső fórum számára is. Mégis, a törvényhozó kifejezett rendelkezése folytán nem kell megtartania a tilalmat a fent említett súlyos és sürgős esetekben. Itt nem automatikus felmentésről van szó, hanem magánál a jognál fogva a tilal-

²⁷ Vö. PAVANELLO, P., *Irregolarità e impedimenti a ricevere l'ordine sacro*, in *Quaderni di diritto ecclesiale* 12 (1999) 279-296, különösen 280-282.

²⁸ Vö. ERDŐ P., *Egyház-jog* (Szent István Kézikönyvek 7), Budapest 2005.⁴ 493, nr. 1842.

²⁹ ARRIETA, J.I., *Irregolarità ed impedimenti per ricevere o per esercitare il ministero*, (Tribunale della Penitenzieria Apostolica, Corso sul Foro Interno), Roma 7-12 marzo 2005. 2 (gépelt kézirat).

mak hatásának felfüggesztődéséről³⁰. Ebben az esetben nem létezik valódi ellentét belső és külső fórum között, hiszen a kezdeti szituáció az, hogy a klerikus szabálytalanságba esett rejtett tény miatt, és ezért nem volna szabad gyakorolni a szent rendet külső fórumon sem. Ha bizonyos feltételekkel, amelyeket az 1048. kánon rögzít, mégis gyakorolja a szent rendet, akkor ezt megteheti azért, mert a tilalom hatásai felfüggesztődtek. Amikor pedig a gyóntató útján elnyeri a felmentést a szabálytalanság alól, a tilalom megszűnik mind a belső, mind a külső fórumra nézve.

d. A cenzúrák elengedése szentségi és nem szentségi belső fórumon

Különösen jelentős az 1357. kánon szabálya, amely felhatalmazást ad a gyóntónak, hogy belső szentségi fórumon engedje el az önmagától beállt kiközösítés és egyházi tilalom büntetését, amelyet még nem nyilvánítottak ki, azokban az esetekben, amikor a gyónó számára igen terhes lenne a súlyos bűn állapotában megmaradni, az illetékes előljáró rendelkezéséhez szükséges ideig (1. §). Ilyenkor a gyónó számára ki kell kötni a felfolyamodás terhét, vagyis egy hónapon belül a büntetésbe való visszaesés terhe alatt az illetékes előljáróhoz kell fordulnia, vagy olyan paphoz, akinek megfelelő felhatalmazása van, és ezek rendelkezéseit kell teljesítenie (2. §). Ebben a helyzetben a törvényhozó megoldást kínál a külső és belső fórum közötti feszültségre. Akit az önmagától beálló kiközösítés sújt, nem végezheti a szentségeket és szentelményeket, nem részesülhet a szentségekben, és nem gyakorolhatja törvényesen³¹ a hivatalához, szolgálatához vagy egyházi megbízatásához tartozó feladatokat, és nem végezhet kormányzati intézkedéseket (1331. k. 1. § 2°-3°). Ezek a tilalmak már akkor is érvényesek, amikor a büntetést még nem nyilvánították ki, vagyis amikor még az nem vált jogilag közzismertté egy hatósági intézkedés, általában határozat vagy ítélet nyomán. Az önmagától beálló büntetés kinyilvánítása előtt a büntetés belső fórumon marad³², bár az elkövetőnek a cenzúrából fakadó tilalmakat külső fórumon is meg kell tartania. Amikor a gyóntató a fent idézett 1357. kánon szerinti esetben elengedi a cenzúrákat, az elkövető helyzete normalizálódik abban az értelemben, hogy a külső fórumon eddig is fennálló látszat immár újra megfelel a személy valódi állapotának. Ha azonban az önmagától beálló kiközösítést kinyilvánítják, a büntetés hatásai külső fórumon súlyosabbakká válnak (1331. k. 2. §). Az elkövető például már érvénytelenül végzi a kormányzati intézkedéseket, melyeket addig csak tilos volt végeznie (2. § 2°). A kiközösítés kinyilvánításával tehát a belső fórumon lévő helyzet és a külső fórumon fennálló helyzet nemcsak egyenlővé válik, hanem ugyanakkor a büntetés hatásai is súlyosbodnak.

³⁰ Uo. 6.

³¹ 1331. k. 1. §: „A kiközösítettnek tilos”. Vö. pl. MOSCONI, M., *Commento al can. 1331*, in *Codice di Diritto Canonico commentato*, 1057: „La scomunica l.s. non dichiarata comporta – si tratta per lo più di disposizioni elencate nel § 1 – il divieto, che dev'essere sempre osservato sotto pena di illegittimità – nella maggior parte dei casi non di invalidità (...)”.

³² Így pl. ARRIETA, *Le censure canoniche nell'esercizio del ministero pastorale*, 3. Megjegyzendő, hogy az a cselekmény, melyet önmagától beálló büntetés sújt, lehet nyilvános és közzismert is (vö. pl. 1364. k. 1. §, 1394. k.). Más esetekben az ilyen cenzúrával büntetett cselekmények természetüknél fogva inkább titkosak, vagy legalábbis rejtettek (vö. 1378. k.).

Az önmagától beálló cenzúrák elengedése, melyet az illetékes hatóság ad meg, történhet belső fórumon is, amikor a büntetést nem nyilvánították ki. Ez a hatóság – az Apostoli Szentszéknek fenntartott cenzúrák esetében a Penitenciária – a büntetés belső fórumon való elengedését gyakran nem szentségi fórumon végzi.

4. A bírói hatalom gyakorlása a két fórumon

De internis non iudicat praetor. Ez az ősi elv jellemzi a bírói hatalom gyakorlását az Egyházban is. Különösen a bírói hatalomra érvényes a 130. kánon állítása, amely szerint „a kormányzati hatalmat sajátosan külső fórumon gyakorolják”. A bíróság ítéletét nyilvánosan ki kell hirdetni, ahogyan már Iustinianus Codexében olvassuk (*sententiam praesidis irritam esse dicis, quod non publice, sed in secreto loco [...] sententiam suam dixit*)³³. A hatályos Egyházi Törvénykönyv pedig elrendeli, hogy „az ítéletet mielőbb nyilvánosságra kell hozni (...), és annak nincs semmilyen hatálya a kihirdetés előtt” (1614. k.). Ámde ahhoz, hogy a bíró ítéletet mondjon, „a bíró lelkében erkölcsi bizonyosság szükséges arról, amit az ítélettel el kell döntenie” (1608. k. 1. §). Az erkölcsi bizonyosság maga azonban jellegénél fogva rejtett tény. A szubjektivizmus elkerülése végett a törvényhozó régebbi hagyományokat követve úgy rendelkezik, hogy „a bírónak ezt a bizonyosságot az ügyiratokból és abból kell merítenie, ami bizonyítást nyert” (1608. k. 2. §)³⁴. Mindebből konfliktus fakadhat a bíró lelkiismerete és magánmeggyőződése megaközött, amit az iratok és a bizonyítékok mutatnak. Az ilyen konfliktus, bár elvileg nem lehetetlen, igen ritkán fordul csak elő. Az erkölcsi bizonyosság ugyanis a Rota Romanához intézett pápai beszédek fényében³⁵ nem pusztá valószínűség és nem is csupán szubjektív vélemény, hanem úgy kell felfogni, mint objektív bizonyosságot, amely objektív érvekre támaszkodik. Abban az esetben, amikor „a bizonyosság hiánya a megítélendő tény vonatkozásában akadályozza a pozitív ítéletet az ügy érdemével kapcsolatban, a törvény és különösen a perrendtartás kötelező szabályokat ad a eljárás módjára nézve. Ezekben a szabályokban a jogvélelmek (*praesumptiones iuris*) és a jogkedvezmények (*favores iuris*) döntő jelentőséggel rendelkeznek”. De „az igazság ellen és a saját biztos lelkiismeretünk ellen nincsenek sem vélelmek, sem jogkedvezmények”³⁶.

Ami a bírói hatalomnak csupán külső fórumon való gyakorlását illeti, megjegyzendő, hogy az Egyházi Törvénykönyv nem említi az Apostoli Penitenciáriát abban a fejezetben, mely az Apostoli Szentszék bíróságaival foglalkozik (1442-1445. kk.). Az Apostoli Penitenciária illetékessége azokra a dolgokra terjed ki, „amelyek a belső fórumot érintik, valamint a búcsúkra”³⁷. A *Pastor Bonus* kezdetű apostoli rendelkezés említést tesz a bíróságok közt a Penitenciáriáról is. 118.

³³ C. 7. 45. 6 (a. 283).

³⁴ Vö. pl. ERDŐ, P., *La certezza morale nella pronuncia del giudice. Problemi attuali*, in *Periodica* 87 (1998) 81-104.

³⁵ Vö. pl. XII. PIUS, Alloc. 1942. X. 1, nr. 1: AAS 34 (1942) 339; II. JÁNOS PÁL, Alloc. 1980. II. 4, nrr. 4-6: AAS 72 (1980) 174-176.

³⁶ XII. PIUS, Alloc. 1942. X. 1, nr. 1: AAS 34 (1942) 339.

³⁷ II. JÁNOS PÁL, Const. Ap. *Pastor Bonus*, 1988. VI. 28, art. 117: AAS 80 (1988) 890.

cikkelyében azonban kijelenti, hogy a Penitenciária kegyeket adományoz³⁸. A kánonjogi Codex a kegyről az egyedi, közigazgatási intézkedések között szól (59. k.). A közigazgatási intézkedések végzéséhez végrehajtói hatalomra van szükség (35. k.). Ebből az elvből az a benyomás fakadhat, hogy a Penitenciária, mivel belső fórumra kegyeket oszt, végrehajtó hatalommal jár el, nem pedig a szó szoros értelmében vett bírói hatalommal. Megjegyzendő azonban, hogy a kormányzati hatalom hármass felosztása az Egyházban csak a XX. század utolsó évtizedeiben honosodott meg. Az Apostoli Penitenciária viszont a Dataria és a Kancellária megszüntetése óta a Szentszék legősibb központi hatósága. Kezdetei a XII – XIII. századra nyúlnak vissza³⁹.

Az Apostoli Szentszék bíróságai között említhetjük a Hittani Kongregáció bíróságát is⁴⁰, mely illetékes arra, hogy ítéletet hozzon „a hit elleni bűncselekményekről és azokról a legsúlyosabb bűncselekményekről, amelyeket az erkölcs vagy a szentségek kiszolgáltatása terén követtek el”⁴¹. Még ha az eljárásjogi szabályok ezekben az esetekben nem is nyilvánosak, nincs szó arról, hogy bírói hatalmat gyakorolnának belső fórumon. Sőt, a 2001. május 18-án az ordináriusoknak küldött tájékoztató levélből⁴² kiténik, hogy a püspök miután egy ilyen jellegű bűncselekményről értesült, az előzetes vizsgálatot követően köteles értesíteni a Kongregációt, és elsőfokon a saját egyházmegyei bíróságánál eljárni, hacsak a Kongregáció nem vonja magához az ügyet. Természetesen itt külső fórumon folytatott perről van szó.

A Hittani Kongregáció a *Pastor Bonus* 52. cikkelye szerint, ezekben az esetekben azért jár el, hogy „kánoni szankciókat nyilvánítson ki vagy szabjon ki”. Tehát itt külső fórumról van szó. Természetesen a nyilvánítás előtt egy önmagától beálló (*latae sententiae*) büntetés feszültséget okozhat a jogi- ontológiai helyzet és a külső fórum között, különösen akkor, amikor titkos esetről van szó. Azonban ha bizonyítékok állnak rendelkezésre a bűncselekményről, a büntetés nyilvánítása feloldja a különbséget, és érvényesíti a büntetést külső fórumon is. Ugyanez a Kongregáció a hit igazsága védelmezésének céljából a *Pastor Bonus* 51. cikkelye szerint köteles arra is, hogy felülvizsgálja a tanításokat (írásokat és véleményeket), amelyek az igaz hittel ellenkezőnek tűnnek. Annak a vizsgálatnak, amely számára külön szabályzatot hirdettek ki⁴³, az eredménye mindig a külső fórumra vonatkozik. Amikor önmagától beálló kiközösítés kerül nyilvánításra eretnek-

³⁸ Uo.

³⁹ Vö. GIROTTI, G. in PINTO, P.V. (a cura di), *Commento alla Pastor Bonus e alle norme sussidiarie della Curia Romana* (Studium Romanae Rotae, Corpus Iuris Canonici III), Città del Vaticano 2003. 168.

⁴⁰ II. JÁNOS PÁL, Const. Ap. *Pastor Bonus*, 1988. VI. 28, art. 52: AAS 80 (1988) 874.

⁴¹ Az eljáráshoz lásd II. JÁNOS PÁL, MP *Sacramentorum sanctitatis tutela*, 2001. IV. 30: AAS 93 (2001) 737-739; *Normae de gravioribus delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis* (Ezeket a normákat kihirdették, de nem hozták nyilvánosságra, ám az anyagi jogi és eljárásjogi szabályok nyilvánosságra hozatalának hiánya még nem jelenti azt, hogy az eljárás csupán a belső fórumra tartozna).

⁴² AAS 93 (2001) 785-788.

⁴³ Congr. Doct. Fid., *Agendi ratio in doctrinarum examine*, 1997. VI. 29: AAS 89 (1997) 830-835.

ség, hitehagyás, szakadárság bűncselekménye miatt, figyelembe kell vennünk, hogy ezek a bűncselekmények a 751. kánon szerint csakis akkor valósulnak meg, ha a cselekménynek külső és társadalmi kihatása is van (vö. 1364. k.).

5. Szoros értelemben vett kormányzati hatalom gyakorlásával nem járó jogcselekmények és hatásaik külső és belső fórumon

Szóltunk már azokról a rejtett tényekről, amelyeknek az a következménye, hogy a házasság érvénytelen. Egy másik terület, ahol rejtett tények és emberi cselekedetek jogi következményekkel járnak belső fórumon, a bűnbánat szentségének kiszolgáltatása. Egy egészen különleges emberi és egyben természetfölötti cselekedet a bűnök feloldozása. Ez módosítja a személy ontológiai helyzetét. A gyóntató – az 1983-as CIC által alkalmazott új terminológia fényében – a feloldozáskor nem gyakorol szoros értelemben vett kormányzati hatalmat, hanem felhatalmazást (*facultas*), amelynek azonban a szent rend szentségi karakteréhez kell csatlakoznia. A feloldozás az ontológiai valóság síkján történik, egy olyan valóság síkján, amelyet teológiailag szemlélünk, azonban úgy tűnik, hogy nem kívánja meg szükségképpen a belső fórum fogalmának alkalmazását. Bár lehetséges a tökéletes bánat alapján a bűnök azonnali bocsánatának elnyerése is (azonban a tökéletes bánatról sohasem szerezhettünk érzékszerveinkkel bizonyosságot, mint ahogy arról sem, hogy egy személy a kegyelem állapotában van-e vagy sem). Noha fennáll ez a lehetőség, a hívő köteles „meggyónni minden súlyos bűnét, amelyet a keresztség után követett el, és amely alól még az Egyház kulcsainak hatalma révén közvetlenül nem nyert feloldozást s amelyet egyéni gyónásban még nem vallott meg” (988. k. 1. §).

„Aki súlyos bűnének tudatában van”, nem misézhet, és nem veheti magához az Úr testét „anélkül, hogy előzetesen szentségi gyónást nem végzett volna, kivéve, ha súlyos ok indokolja ezt, és hiányzik a lehetősége, hogy meggyónjon. Ebben az esetben tudnia kell, hogy köteles tökéletes bánatot tartani, mely magában foglalja a mielőbbi gyónás szándékát is” (916. k.). Ez a rendelkezés a belső fórum természetére is fényt vet. Ebben az esetben ugyanis három különböző szintet fedezhetünk fel.

Az első szint az ontológiai valóság szintje, vagyis a súlyos bűn állapotának és a kegyelem állapotának szintje az adott személy számára. Ez az ontológiai állapot természeténél fogva rejtve van a közvetlen emberi érzékelés elől. De az, hogy a kegyelem állapotában legyünk, szükséges feltétele annak, hogy szentáldozáshoz járulhassunk. Ez alól a követelmény alól semmilyen egyházi hatóság nem adhat felmentést.

A második szint a belső fórum szintje, mely különbözik a tiszta ontológiai valóság szintjétől. Ez már jogi fórum, még akkor is, ha rejtett. Ezen a fórumon (legalábbis ezen a fórumon is) a bűnös kötelezve van arra, hogy meggyónjon mielőtt szentáldozáshoz járul. Tehát nem elegendő a tény, hogy a kegyelem állapotában vagyunk a tökéletes bánat révén, hanem arra is szükség van, hogy feloldozást kapjunk közvetlenül az Egyház kulcsai által. Ez a szükségesség jelenlegi formájában az Egyház tételes törvényéből fakad (abból a hatályos jogból, amely az idézett kánonban található). De ez az egyházi törvény erős alapokkal rendelkezik az isteni jogban, hiszen senki sem lehet teljesen biztos arról, hogy tökéletes volt a bánata. Ez a kötelezettség tételes egyházi jogi vonatkozásai tekintetében felfüggesztést

nyer azokban a sajátos esetekben, amelyekről a 916. kánon szól. Ez a törvényi rendelkezés természetesen belső fórumon működik, még akkor is, ha nem egyedi közigazgatási intézkedésről van szó, mint a belső fórumra adott kegyek esetében.

A harmadik szint a külső fórum szintje. Ezen a fórumon az egész fentebb leírt esetből nem tűnik fel semmi, hiszen a bűnös nyilvánosan ártatlannak tűnik, és a bűn elengedése után (először tökéletes bánat útján, majd szentségi gyónás útján) ontológiai állapota megfelel annak az állapotnak, amelyben az egyházi társadalom nyilvánossága előtt van.

Egyéb tények, amelyek feszültséget okozhatnak a belső és a külső fórum között, lehetnek azok a rejtett tények, amelyek egy szentséget tesznek érvénytelenné. A szentségi karakter ugyanis szintén olyan valóság, amelyet közvetlen emberi eszközökkel nem tudunk tapasztalni. Az Egyháznak itt is vélelmekkel kell dolgoznia. Az egyik ilyen vélelem, hogy egy személy akaratnyilvánítása megfelel tényleges szándékának (vö. 1101. k. 1. §). Nem csupán a házassági beleegyezés színlelése esetén, hanem más helyzetekben is lehetséges a hamis akaratnyilvánítás. Ha például egy felnőtt ember megkeresztelkedik vagy az egyházi rend szentségét nyeri el, de pozitív akarata ellenére, akkor ezek a szentségek nem kerülnek érvényesen kiszolgáltatásra. A kiszolgáltató eltérő vagy elégtelen szándéka is (például ha valaki játékból keresztel) érvénytelenné teheti a szentséget. Az egyházi rend feladásának érvénytelensége kinyilvánítására az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció illetékes, amely bírói és közigazgatási úton is eljárhat⁴⁴. Mivel egy tény kinyilvánításáról van szó, nyilvánvaló, hogy az eljárás a külső fórumon mozog. De éppen az a tény, hogy a kinyilvánítás előtt feszültség van a személy ontológiai állapota és a nyilvános látszat között, jelzi hogy itt az élet két szintje közti különbségről van szó. A fent említett esetekben a feszültség az ontológiai valóság és a külső fórumon működő vélelem között jelenik meg. A hatás érvénytelensége egy bizonyos cselekedet természetéből fakadó szükségszerű következmény.

Más a helyzet akkor, amikor az emberi cselekedetnek rejtett következménye van a kánonjog alapján, mint például az önmagától beálló büntetések esetében, mondjuk a bűntárs feloldozása (1378. k.), az Oltáriszentség meggyalázása (1367. k.), vagy a gyónási titok közvetlen megsértése esetén (1388. k. 1. §).

III. KÖVETKEZTETÉSEK

A külső és belső fórum különbségének és feszültségének legfontosabb helyzeteket áttekintve, a bevezetőben megfogalmazott kérdésekre az alábbi összefoglaló választ adhatjuk:

1) A kánonjogban elsősorban akkor léteznek feszültségek és különbségek a külső és belső fórum között, amikor olyan rejtett tényekről van szó, amelyek természetüknél fogva valamilyen hatással rendelkeznek az Egyház jogrendjében is.

⁴⁴ II. JÁNOS PÁL, Const. Ap. *Pastor Bonus*, 1988. VI. 28, art. 68: AAS 80 (1988) 877. A közigazgatási eljárás szabályaihoz lásd Congr. Cult. Sacr. *Regulae servandae*, 2001. X. 16: AAS 94 (2002) 292-300. Vö. AMENTA, P., *La nuova normativa per lo svolgimento delle cause di dichiarazione di nullità dell'ordinazione: commento e primi rilievi*, in *Folia Canonica* 5 (2002) 163-177.

Ezek a tények, lehetnek természetes tények, mint egy akarati tett, például a házassági beleegyezés vagy egy olyan cselekedet, amely kizár valamilyen szentséget, stb. Az ilyen rejtett tényekkel kapcsolatos vagy azokkal ellenkező külső cselekedetek alapján lehetséges, hogy vélelmek keletkeznek, amelyek érvényesek a külső fórumon a társadalom előtt, de ezek a vélelmek nem esnek egybe az objektív valósággal. Egyes esetekben ezeknek a tényeknek a jogi és nemcsak jogi hatása láthatatlan valóság, mint például a házassági kötelék, a keresztség, a bérálás, a szent rend szentségi karaktere vagy a kegyelem állapota. Ezek a valóságok teológiailag értékelhetők, mégis jelentőségük van az Egyházon belüli jogi kapcsolatok tekintetében. Az Egyházban lévő különböző tipikus helyzetek vizsgálatából kitűnt, hogy a társadalmi dimenzió és az ontológiai dimenzió közötti konfliktusok kétféle csoportba sorolhatók: Az első az egyszerű, rejtett ontológiai valóság és a külső fórum közötti feszültség, a második viszont az a lehetséges feszültség, mely a belső fórum és a külső fórum között áll fent. A belső fórum tehát nem mentes teljesen az egyház-kormányzati hatalom gyakorlásától, sőt sok jogi helyzet és sok rejtett jogviszony, amely a belső fórumon létezik, éppenséggel jogszabályok vagy jogcselekmények miatt áll fenn. Mindebből úgy tűnik, kirajzolódik a válasz a második kérdésre.

2) Az Egyházban a belső fórumnak is jogi jellege van. Jogi, mivel olyan szituációkat kell szem előtt tartania, amelyek kánonjogi normákból fakadnak, egyházi hatósági intézkedésekből származnak (mint például a felmentések és más kegyek, stb.), illetve más jogcselekményekből fakadnak. Mindent összevetve, a belső fórum is fórum a szó legáltalánosabb és legrégebb értelmében. Nem mindig abszolút módon szükséges, hogy a belső fórumon hatással rendelkező tények oly mértékben rejtettek legyenek, hogy ne is legyen semmilyen törvényes bizonyíték lehetséges létüket illetően. Esetenként elegendő – még egyes csak belső fórumra érvényes intézkedések működéséhez is – hogy ezek a tények csupán ne legyenek nyilvánosan ismertek vagy könnyen megismerhetők a társadalom számára. Így egy bűncselekmény, amely esetleg bizonyítható is, főként belső fórumon járhat következményekkel, amikor az önmagától beálló cenzúra bekövetkezik. A büntetés nyilvánosan akkor fog teljesen működni, mikor ezt a cenzúrát ki is nyilvánítják. Így lesz meg minden hatása a külső fórumon is. A belső fórum valóban jogi főként azért, mert az Egyház eredendő strukturáltsága, mely alapítása óta fennáll, és a tételes jogi normák együttese, mely az eredendő szervezetre épül, a kánonjog kettős valóságát alkotja, ahogyan ezt a *Sacrae Disciplinae Leges* kezdetű apostoli rendelkezésben II. János Pál pápa is kimondja⁴⁵. Az Egyház sajátos jellege, hogy tudniillik szentségi, kegyelmi valóság és ugyanakkor emberi közösség, magyarázatot adhat arra, hogy ez a kettősség jogát is jellemzi. Az Egyházban az a saját-

⁴⁵ Const. Ap. *Sacrae Disciplinae Leges*, 1983. I. 25: AAS 75 (1983) Pars II, XI. Vö. II. JÁNOS PÁL, Alloc., 1983. II. 3, nr. 8: AAS 75, (1983) Pars I, 461: „(...) ha az Egyház – Krisztus teste – szervezett együttes, ha a tagok és funkciók (...) sokféleségét foglalja magában, ha a nagyszámú részegyházban megsokszorozódik, akkor annyira sűrű benne a kapcsolatok szövedéke, hogy már jelen van benne, már nem hiányozhat belőle a jog. Az átfogó és lényegi értelemben vett jogról beszélnek, mely megelőzi a szó sajátos értelmében kánoni meghatározásokat, levezetéseket vagy alkalmazásokat. A jogot ezért nem lehet úgy felfogni, mint idegen testet, feleslegessé vált felépítést vagy vélt evilági igények maradványát. A jog az egyház életének természetéhez tartozik”.

tosan nagy súllyal jelentkező követelmény, hogy a jog állandóan összhangban legyen a morális renddel, valamint a kegyelmi valóságok működése, melyek az Egyházban intézményesítő tényezők, különösen fontossá teszik azt a követelményt, hogy a társadalmi jogi szint és az emberi érzékelést meghaladó ontológiai valóságok szintje közelítsen egymáshoz, és lehetőség szerint egybeessenek egymással. E két szint közötti közvetítésnek egyik intézményes eszköze a belső fórum jogi alakzata⁴⁶.

3) Mindebből következik, hogy az Egyház bipolaritása elméletileg szükségszerű, hiszen az Egyház társadalmilag érzékelhető szervezet és egyben a kegyelem eszközeiben gazdag közösség, vagyis a látható és láthatatlan Egyház egyetlen valóságot alkot. De a két fórum közötti különbségtétel, melyet ebben a formában a Trentói Zsinat óta alkalmaznak, kánonjogilag intézményesített eszköz arra, hogy hatékonyabbá tegyék ennek a teológiai (vagyis isteni jogi) valóságnak a szakramentális működését. Tehát szükséges, hogy valamilyen intézményes formában közelítsük a tények, különösen a kegyelem rendjében fennálló tények, ontológiai valóságát és a társadalmi- jogi szintet. A belső és külső fórum konkrét formája sajátos, mással, alkalmasabban nehezen helyettesíthető eszköz a kánonjog számára éppen ennek a célnak az elérése érdekében.

Egyes esetekben azonban az a feszültség, amely látszólag a külső és belső fórum különbségéből adódik, nem annak a közvetlen folyománya, hogy az Egyház sajátos jellegű társadalmi és kegyelmi valóság, hanem annak a hatása, hogy az emberi megismerő képesség korlátozott. Ebben az értelemben hasonló feszültség létezik a világi jogrendekben is, ahol pedig a külső és belső fórumot nem különböztetik meg. A törvényekben leírt tényállások általános jellege és a konkrét esetek egyedisége, illetőleg a dolgok objektív ontológiai valósága és az a valóság, amelyet érzékelni és bizonyítani lehet társadalmi szinten, örök feszültségben állnak egymással. Ez azonban már a jog igazságosságának kérdéséhez vezet. Az a szélsőségesen pozitivista látásmód, mely a jogot a pusztá külső társadalmi valóságra korlátozza, amelyet a valóság többi részétől hermetikusan elkülönít, vagy az a szemlélet, amely úgy fogja fel a jogot, mint az emberi törvényhozó sokszor önkényes akaratának pusztá termékét, erőteljesen igazságtalanná teheti a jogi elméletet és gyakorlatot. *Summum ius summa iniuria*. A külső és belső fórum megkülönböztetésének kánoni jogintézménye tehát üzentet jelent a világi jogrendek számára is: sohasem mondhatunk le arról az igyekezetről, hogy a társadalomban alkotott és alkalmazott jog megfeleljen az igazságosság követelményeinek, melyek a tények objektív valóságán alapulnak.

⁴⁶ Vö. pl. ERDŐ, *Teologia del diritto canonico*, 154-155.